

САВРЕМЕНА
СРПСКА ФОЛКЛОРИСТИКА
II

Уредништво:

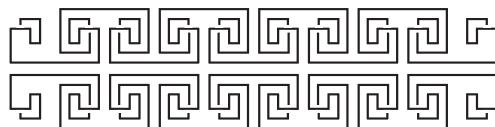
Смиљана Ђорђевић Белић
Данка Лајић Михајловић
Немања Радуловић
Бошко Сувајџић
Ђорђина Трубарац Матић

Институт за књижевност и уметност
Удружење фолклориста Србије
Универзитетска библиотека
„Светозар Марковић”

Београд
2015.

ПСОВКА КАО ФОЛКЛОРНИ ЖАНР: НА ПРИМЕРУ *ЈЕБЕМ ТИ СУНЦЕ*¹

Заједно с клетвама, молитвама, заклетвама, благословима, псовке спадају у посебну врсту древних формулаичких израза чија се употреба заснива на веровању у магијску моћ речи. Иако је у савременом говору фреквентнија и продуктивнија од наведених израза, псовка је најмање проучавана због снажног друштвеног и језичког табуа који је прати. У српској фолклористици псовка се не сматра посебним жанром, па овај рад отвара питање њене особености, и то на основу њене широке употребе, функција које врши у савременом језику и култног порекла. У раду најпре представљамо формалну структуру и употребу псовке у савременом српском језику, на примеру псовке *јебем ти сунце* и њених варијаната, користећи махом изворе доступне преко интернета. Затим показујемо како фразеологија ове псовке одражава архаичне представе о словенском претхришћанском култу сунца.

Кључне речи: антрополошка лингвистика, етнолингвистика, табуисана лексика, фразеологија, псовка, фолклорни жанр, јебем ти сунце, интернет, култ сунца

¹ Рад је настао на пројекту Балканолошког института САНУ *Језик, фолклор, миграције на Балкану* (бр. 178010), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. Терминолошка и теоријска разјашњења

1.1. О табуисаној лексици

У основни фонд лексике која реферише на људску сексуалност, физиологију пробаве и секреције, те органе који учествују у тим радњама, у српском језику спадају: *говно, гуз, гузица, дркати, јебати, курац, мудро, пизда, пичка, пишати, срати, шупак* (Шипка 2011: 35). Наведена лексика има низ заједничких карактеристика: продуктивност у творби и фреквенција употребе, велики број синонима, индоевропска или прасловенска старина, широка територијална и социјална распрострањеност (Шипка, 2011: 35). У литератури се ове лексеме називају: *вулгаризми, опсцена лексика, псовке, непристојне, простачке, скаредне, срамотне, вулгарне, прљаве, бестидне речи, језик улице, ружни изрази* (уп. Богдановић (ур.) 1998; Ристић 1998; Сикимић 1998; Дешић 1998; Шипка 2011; Савић 1995а и 1995б; Мразовић 2009; Ристић 2010). Сви побројани термини носе компоненту оцене, и то негативне, стварности на коју се односе. У раду користимо термине *сексуална* и *физиолошка лексика пробаве и секреције*, јер сматрамо да су дескриптивни и не носе (негативну) вредносну квалификацију.

На однос према сексуалној и физиолошкој лексици утиче најпре ванјезички фактор – и то културни табу (Шипка, 2011: 16)². Како наводи Шипка (2011), табу се разликује од осталих забрана по томе што је реч о културној норми и изразито јакој забрани. Иако се преноси на језик, културни табу се не поклапа с језичким, који се очитује у (не) заступљености и стилској маркираности ове лексике у речницима, те у избегавању оваквих речи и израза у комуникацији која се сматра пристојном. Тако су предмет најјачег табуа домаће, примарне лексеме које денотирају људску сексуалност, док су табуу мање подложне лексеме људске пробаве и секреције (Шипка 1988: 4, цит. према Ристић 1998: 19). С друге стране, језичкој табуизацији подлежу у много мањој мери термини страног порекла и еуфемизми, иако денотирају исте реалије

2 Реч *табу* долази у српски преко енглеског, у који је доспела из тонганског полинезијског језика, у коме је значила 'забрањен'. У тонганском се реч табу користила као придев када се говорило о одређеним људима или стварима који су били забрањени или изоловани од заједнице (уп. Шипка 2011: 16).

као и лексика домаћег порекла (Ристић 1998: 21, 26)³. Како Шипка (2011: 24) наглашава, „еуфемизам је оно нетабуизирано језичко средство које замењује табуизирано да би се упутило на исти елемент озбиљности”. Поред тога, лексика сексуалности и физиологије животиња није предмет нити друштвеног табуа нити језичке (прохибитивне) норме (Ристић 1998: 27; Шипка 2011: 14–15).

1.2. О псовкама

Псовке су формулаички изрази – као комплименти, извињавања или поздрављања – који имају препознатљиву синтаксичку организацију и велику фреквенцију употребе (Савић 1995а: 164). Оне укључују сексуалну и физиолошку лексичку пробаве и секреције – најчешће глагол *јебати* у личном облику у оквиру конструкција *јебем ти* + објекат и *јебо ти* + субјекат + објекат, затим конструкције *иди у* + месна одредба (сексуални органи: *курац/ничку материну/дупе*, итд.), *пуши курац*, *једи говна*, *пишам/серем (ти) се на* + (допуна), и друге. Објекат у псовци може бити свака реалија која за псовану јединку има значај: живот, светиње (претхришћански култ Сунца и неба, Бог, Богородица, свеци, слава, верски обреди, свечаности), родбина и потомство, делови тела, дом, храна итд. (Богдановић 2000: 75).

Као говорни чинови, псовке спадају у експресиве, чија је основна улога, како се сматра, испољавање агресивности и негативне афектације, нпр. *беса*, *љутње* или *фрустрације* (Савић 1995б: 135, Поповић 2005: 997; Мразовић 2009: 723; Ристић 2010: 197–198). Обично се сматрају вербалним увредама које се коме упућују (уп. РМС s. v. *псовка*; Јоцић, Васић 1989, цит. према Савић 1995а: 164; Савић, Митро 1998: 8; Ристић 2010: 197–198).

У овом раду пак залажемо се за шире одређење псовке од агресивног и увредљивог вербалног понашања. Недељко Богдановић (2000: 7–8) тако истиче да је псовка често у служби одбране јединке која се осећа

3 У пуристички *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (РСАНУ)*, на пример, улазе лексеме латинског порекла, као *вагина*, *дефлорација*, *коитус*, *менструација*, и др., те еуфемизими *дојка*, *родница* и др., и то без икаквог маркирања њихове „вулгарности”; с друге стране, домаћа лексика која денотира исте реалије, а која се не оцењује као еуфемистична, не улази у РСАНУ (уп. Ристић 1998: 21–22).

угроженом. У складу с тим, сматрамо да је основна разговорна улога, тј. илокуцијско значење псовке дуел или сукоб са стварним или замишљеним саговорником, било као одбрана или напад, а основни перлокуцијски ефекат је вербална успостава власти над саговорником на бази сексуалности (уп. Богдановић 2000: 8).

Поред основне, псовке врше и низ других улога у говору: могу бити израз равноправности и еманципације код жена и младих, смањења статусне разлике или дистанце међу саговорницима, израз солидарности, припадништва групи код младих, исказ става и најразличитијих емоција (нпр. симпатије, одушевљења, чуђења, запрепашћења, страха, бола, нестрпљивости, неслагања, непристајања) итд.; псовке могу бити и несамосталне интеракцијске јединице, као поштапалице, узречице и интензификатори (Савић 1995а: 164–169; Савић 1995б: 133). У нашем корпусу псовка *јебем ти сунце* и њене варијанте често функционишу као интензификатори, што ћемо показати у анализи корпуса која следи у другом делу рада.

О псовању и псовкама постоје бројне предрасуде. У својој студији С. Савић (1995а) је показала да су следећа уверења, заправо, нетачна: 1) псовке су особене за жаргон супкултурних група, махом нижег статуса (шофери, кочијаши, куварице, пиљарице, затвореници, тинејџери и адолесценти, итд.); 2) образовани не псују; 3) мушкарци псују више од жена. У савременим лингвистичким приступима избегава се смештање псовки искључиво у супстандардно језичко понашање, односно у „вулгарни језик улице и необразованих”, па се псовке одређују као део укупног језичког понашања (исто, 164). Истраживања су, тако, показала да се псовке готово троструко чешће користе од поздрава у савременом говору (исто, 165). Савић је уочила да људи много више псују када мисле да их нико не слуша или да нема спољних учесника у комуникацији, нпр. током телефонирања, вожње, у породици; то значи да неке групе само имају боље механизме мимикрије и модификовања вербалног понашања на јавним местима, јер их псовање може приказати у неповољном светлу, нпр. млађе жене и образовани људи. Псује се и у граду и у селу, с тим што у селу псовање, како истиче Савић, није маркирано толико као непристојно и непожељно понашање, па псују и жене и деца, јер нема функционалног раслојавања језика као у граду (исто, 167).

Семантика псовке се на први поглед чини прозрачном, а то заваљава, и зато морамо разликовати дословно значење и архаичне представе које су очуване у фразеологији псовке. Уколико се тумачи дословно, псовка се види као израз перверзне сексуалне имажинације, која реферише на немогућ или недопуштен сексуални чин; истиче се да ништа што она каже није нормално, а све саблажњава (Богдановић 2000: 9). Ипак, покушаћемо да покажемо да псовка има порекло у култу, те да се заснива на вери у магијску моћ речи, које служе одбрани од нечисте силе. И пошто се изгубила њена основна функција, веза с култом остала је сачувана у фразеологији.

1. 3. О табуисаној лексици и псовкама у српској лингвистици и фолклористици

Познато је да је Вук Караџић био отворен за сексуалну и физиолошку лексикку, псовке и еротски фолклор, што је показао у свом раду: у прво издање *Рјечника* (1818) унео је сексуалну и физиолошку лексикку⁴. Након друштвених притисака, сексуалну лексикку је ипак избацио из другог издања *Рјечника* (1852)⁵. Међутим, рецензентима у Србији сметала је

4 У Караџићевом *Рјечнику* (1818) могу се наћи, на пример, следеће лексеме с преводима на немачки и латински; уз неке су наведени и примери употребе: *s. v. говно*: „Низ брдо се и говно ваља”, *говноваљ, говновић* „јест он неки говновић, јест!” *говноноша, говњак* „сто говњака масла”, *говнара, говнање, говнати, говнен, говнити, говнити се; гужење, гуз, гуза, гузат, гузити се, гузица, гузичетина, гузичина, гузичица, гузни, гузоња; дркање, дркати; дупе, дупенце; јерб, јербанија, јербаоница, јербати* „Јербао би гују око”, *јербац, јербач, јербачина, јербити се/јербати се* „Ко се себи, лијепо се гледи”, *јербица, јербичина, јербуцање, јербуцати, јербуцати се* „Ој ти секо секуцала / јеси ли се јербуцала? / Како би се јербуцала / Кад још нисам ни бруцала”; *кура, курат, курац, кура* „Свако Туре своје кура вали”; *мудаиш, мудаца, мудаишице, мудро; пизда, пиздина, пиздити, пиздурина, пиц* „оде пиц на размиц”, *пица, пицин, Пицин град* „кад је ударио Кулин бан на Пицин град”, *пичење, пичетина, пичити се, пичица, пичка, пичкар, пичкарош, пичурина; пишало, пишњак, пишање, пишати, пишати се, пишаћа, пишити, пишкање, пишкати, пишнути; прда* „прда прду сустиже”, *прдачење, прдачина, прдачити се, прдеж* „Смео се ко прдеж у гаћама”, *прдекнути, прдењак* „Узе кадија гвоздењак, те удари нашег Мују над прдењак”, *прдети, прднути, прдњава, прдоња* „попрдан, т. ј. гра онај, што је крупан као боб”, *прђење* „прди Мара за пудара”; *прцање, прцати се* „Чије се гођ козе прцају, мога јарца муда боле”, „Буд се твоје (или туђе) козе прцају, зашто мога јарца муда боле”; *сиса, сисетина, сисица, сисурина; срање, срати, срати се; шупак, шупчина, шупчић* итд. (О Вуковом односу према сексуалној и физиолошкој лексици уп. Шипка 1987).

5 У *Рјечнику* (1852) су остављене лексеме пробаве и секреције: *говно, гуз, мудро, пишати, прдеж, прцати, сиса, срати, шупак* и њихове изведенице, а избачене су лексеме *курац,*

и преостала физиолошка лексика, па су направили списак под насловом „Речи скаредне и непристојне”, а уношење Караџићевих *Рјечника* у Србију је због „срамотних” речи и реформисаног Правописа било забрањено све до 1868. године, четири године након смрти Вука Караџића (уп. Кашић 1987, цит. према Дешић 1998: 30).

Речници ЈАЗУ и САНУ покривају ареал српскохрватског језика. РЈАЗУ има либералнији однос према поменутој лексици у односу на РСАНУ, и сматра се најбогатијим извором за језик до половине 19. века (Шипка 2011: 83). Речнику САНУ се замера, пре свега, изразити пуризам, али и недостатак јасних критеријума:⁶ изостављене су домаће примарне сексуалне лексеме и њихови творбени деривати, као и многе физиолошке лексеме, нпр. *дуне, говно, гузица, какити, кењати*, и деривати с префиксима *из-* и *за-* основних лексема *срати* и *пишати*, иако се сматрају мање табуисанима; с друге стране, лексеме *гуз, главич, задњица, мошња* унете су без стилских квалификатора; *мудо* и *курва* и њихови деривати означени су као вулгаризми; *јарцати се, јарчевит* као погрдне речи с компонентом сексуалног општења; као пејоративне речи *наложник, наложница, женскарош, куплерај*; а *кака* и *кита* као еуфемизми (Ристић 1998: 24). У РСАНУ се уносе еуфемистичне варијанте псовки, у којима је „вулгарна” реч изостављена или замењена „пристојном”, нпр. *бога му божјег, бога ти љубим, даћу ти твога бога, дан му његов, небо ти калајисано* (s. v. *бог, дан, небо*; уп. Дешић 1998: 37). У РМС, као речнику књижевног језика, забележена је физиолошка лексика пробаве и секреције, али је изостављена сексуална лексика.

И дијалекатски речници су донедавно били начелно затворени за ову лексику, осим Станићевог *Ускочког речника* и речника градског сленга (уп. Ђупић 1998: 43; Герзић и Герзић 2000; Вукајлија). Сексуална и физиолошка лексика, изрази и псовке присутни су у новијим дијалекатским збиркама које су програмски усмерене ка таквој врсти грађе (уп. Златковић 2001; Јовановић 1995; Богдановић 1997); ипак, речници који дају свеобухватан попис дијалекатских лексема и даље

пизда, пичка, јебати се и њихове изведенице.

6 Захтев за пуризмом исказан је већ у Белићевом Предговору I књизи, у коме он износи да је РСАНУ на првом месту речник књижевног, а после народног језика. У упутствима за израду РСАНУ експлицитно се наводи да се „скардне речи” не уносе, већ одлажу у посебну кутију (Ристић 1989: 20; Ристић 2010: 196).

изостављају сексуалну лексику (уп. Златковић 2014). Што се фолклорних збирки тиче, како наводи Сикимић (Сикимић 1998: 50), збирке загонетака или дају редуковану „опсцену” лексику или су очишћене од ње. Ипак, новије фолклорне збирке су отвореније ка еротском и скатолошком, као и старија фолклорна грађа, а неке су тематски усмерене ка таквој врсти фолклора (уп. Златковић 2004).

У нашој лингвистици и фолклористици псовке су дуго биле ван поља научног интересовања због снажног друштвеног табуа и неопходности интердисциплинарног приступа у њиховом проучавању. Оне постају предмет интересовања током деведесетих година 20. века најпре у социolingвистици, дискурс анализи и дијалектологији. Ту можемо убројати радове Свенке Савић (1995), научни скуп о опсценој лексици у Нишу 1994. и зборник са овог скупа *Опсцена лексика* (1998), збирку Недељка Богдановића *И ја теби* (1997), књиге Свенке Савић и Веронике Митро *Псовке у српском језику* (1998) и Данка Шипке *Опсцене речи у српском језику* (1999), рад Стане Ристић (2010), зборник *Еротско у фолклору Словена* (2000); недавно се појавила и књига Предрага Крстића (2014), те цео број сарајевског часописа *Свеске* (27. 12. 2011), као и *Речник опсцених речи и израза* Данка Шипке (2011).

У речницима књижевних термина и народне књижевности псовке се не помињу као посебан фолклорни жанр, нити се пак доводе у везу са клетвама, заклетвама, басмама (уп. РКТ, РНК). У РНК као посебни фолклорни жанрови издвојени су клетва, заклетва, басма и благослов (s. v. *басма*, *благослов*, *клетва*, *заклетва*). У РКТ се, поред побројаних, као књижевни и фолклорни жанр наводи и молитва (s. v. *молитва*). Неки аутори проналазе сличност између клетве и псовке, јер имају јак емоционални интензитет, представљају језичко средство претње и имају за циљ уништавање онога који је нанео увреду (Пенaвин 1973, цит. према Савић 1995а: 166; Ристић 2010: 199–200; Сикимић и Оташевић 2000: 269–270); ипак, перлокуцијски ефекат псовке је повреда моралног интегритета јединке, а не уништење или угрожавање физичког интегритета јединке као код клетве (Богдановић 2000: 8; Ристић 2010: 200). Такође, наводи се и употреба псовки у улози заклетве, нпр. *Јебеш ми матер ако сам те видео!* (Савић 1995б: 133; Савић, Митро 1998: 28). Богдановић доводи псовку у везу с басмом, јер сматра да је њена основна улога одбрана ружним (уп. Богдановић 2000: 7–8); наиме, поред басми,

једино псовке имају перлокуцијски ефекат успостављања симболичког односа доминације. Богдановић има најприближнији став Успенском (1994), који псовку доводи најпре у везу са заклетвом, басмом, па чак и молитвом, о чему ће више бити речи у другом делу текста. Пре тога, представимо и анализирали наш корпус савремене употребе псовке *јебем ти сунце*.

2. Псовка *јебем ти сунце* у синхронијској перспективи: структура и употребе

Псовка *јебем ти сунце* забележена је на читавој територији штокавског говорног подручја: од Далмације (Гжибек 2000), преко Војводине (Савић 1998), до источне и јужне Србије (Недељковић 2000; Златковић 2001). Наше прелиминарно истраживање других балканских и словенских језика указује на то да ове псовке нема у небалканским словенским језицима као што су пољски и руски, а такође је нема ни у македонском, бугарском, грчком, албанском, мађарском; јавља се у албанском на Косову, где можемо претпоставити да се развила под српским утицајем, и у македонском, али увек на српском језику. У румунском се *сунце* (*soare*) јавља у псовкама типа *футу-џи соареле* (*tău*) ('јебем ти сунце'), *футу-џи соареле ма-тии* ('јебем ти сунце мајчино'), и то махом у западној Румунији, близу границе са Србијом (само једна потврда у централној Румунији) што потврђује и додатак *Румунског лингвистичког атласа* из 1942. „термина који се сматрају непристојнима”⁷. У румунском језику псовка је изашла из употребе и данас се осећа као архаизам. Ограниченост псовке *јебем ти сунце* на штокавско говорно подручје, које иначе припада периферији словенског континуума, сведочи у прилог архаичности њене фразеологије. Говорници је, наравно, не користе са свешћу о њеном архаичном значењу. Штавише, због губитка референцијалне везе са сакралним и култом, ова псовка се најчешће користи као еуфемистична псовка, за разлику од других псовки које се још увек доживљавају као извесно „светогрђе”.

Псовка *јебем ти сунце* је у врло живој употреби у савременом језику и врши разнолике разговорне улоге. Корпус који ћемо представити

7 Уп. Atlasul Lingvistic Român: http://www.vice.com/ro/read/am-fost-la-academia-romana-sa-aflu-cum-injurau-strabunicii-121?utm_source=vicefbrom (приступљено 14. 04. 2015).

сачињен је од 156 примера употребе ове псовке и њених варијаната преузетих са интернета. У корпусу се налазе шаљиви текстови, натписи испод шаљивих слика, текстови писани жаргоном, те искази из форума и друштвених мрежа; има и неколико примера забележених у свакодневном говору. У делу који следи, најпре ћемо размотрити семантичку и формалну структуру псовке (2.1), а затим ћемо анализирати њене разговорне улоге (2.2).

2. 1. Структура псовке *јебем ти сунце*

Најпре представљамо структуру псовке (2.1.1), и то модел када је *сунце* пацијенс (А) и када је агенс (Б). Затим, указујемо на парадигматске низове који могу мењати *сунце* у оба случаја. Након тога, разматрамо друге конституенте ове псовке: предикате, атрибуте, интензификаторе (2.1.2). Посебна пажња поклоњена је атрибутима који у споју са *сунцем* представљају архаичне синтагме.

2. 1. 1. Структура: агенс, пацијенс

Варијанте псовке дате су у опадајућем низу по броју појављивања у корпусу. Заграде означавају да је елемент опционалан. Тако, глагол *јебати* може бити изостављен: *сунце ти*, *сунце ти твоје*. Речца *ли* је увек опционална:

- А *Сунце* је пацијенс – укупно 119
 - а. *Сунце (ли) ти (јебем) (+ атрибут) (+ одредба)* – 83
Варијанте:
Сунце (ли) ти јебем (+ атрибут) (+ одредба) – 50
Сунце (ли) ти (+ атрибут) – 33
 - б. *Сунце (ли) ти пољубим (+ атрибут)* – 7
 - в. *Јебем (ли) ти сунце (+ атрибут) / (+ одредба)* – 29
- Б. *Сунце* је агенс – укупно 37
 - а. *Сунце те јебало (+ атрибут)* – 23
 - б. *Јебало те сунце (+ атрибут)* – 14

Варијанте и еквиваленти именице *сунце* који се јављају у другим корпусима могу бити *сунац, сунанац, сунчац, сјало, звезда* (уп. корпусе Шипка 2011; Богдановић 2000; Савић 1998). Именица *звезда* јавља се у нашем корпусу с атрибутом који се иначе јавља уз *сунце*: *јебала те звијезда која те огријала*. У другим корпусима именица *звезда* јавља се с атрибутима *јарка и сјајна* (Богдановић 2000: 41), што су такође карактеристични атрибути уз *сунце*. Посебно је занимљив пример који бележи Савић у Лозници (Савић 1998: 143; Савић, Митро, 1998: 123, 151), *кевину ти звезду јебем*, због паралеле с румунском псовком *futu-ți soarele mă-tii*. Свенка Савић (1995б: 136) истиче као једну од препознатљивих особина псовке истицање глагола на прво место. Међутим, у нашем корпусу од 156 примера у чак 113 је именица та која је на првом месту (од тога 90 модел А, 23 модел Б). У само 43 примера је глагол на првом месту (29 модел А, 14 модел Б).

У моделу А, у парадигматском односу са *сунцем* могу се наћи и друге астрономске појаве, на пример *звезда, небо, облак*, али и *дан, ноћ, месечина* (Богдановић 2000: 40–41); затим, именице које реферишу на веру, свеце и празнике, на пример *бог* као најфреквентнија, затим *божја мајка, крст, светац*. Поред тога, реферише се на родбину, махом женску, при чему је *мајка/матер* најфреквентнија. На истој позицији се могу наћи именице које означавају храну (нпр. *хлеб*). Шире гледано, може се наћи готово било која именица, у зависности од говорне ситуације, нпр. *јебем ти шпорет*.

У моделу Б парадигматски низ је сужен. Тако именице које означавају женску родбину неће имати улогу агенса, или ће имати по изузетку, али *бог* хоће; забележени су примери са *Исус, владика, враг, гром, леб*, а једини пример са женским агенсом јесте *мајка божја* (Богдановић 2000: 55). Поред тога, може се наћи и било која друга именица, у зависности од говорне ситуације (нпр. *јебо те шпорет*). Међутим, треба нагласити да оваква замена ипак није могућа када је агенс у иницијалном положају, нпр. не можемо рећи **шпорет те јебао*.

2. 1. 2. Структура: предикат, атрибут, интензификатор

У случајевима када је *сунце* пацијенс, предикат је глагол *јебати* у првом лицу једине презенте или његова еуфемистична варијанта *пољубити*.

Глагол *јебати* може се изоставити или заменити еуфемизмом само када није у иницијалном положају: дакле, можемо рећи *сунце ти пољубим* или само *сунце ти*, али не и **пољубим ти сунце*, иако је граматички правилно. Када је *сунце* агенс, *јебати* је у оптативу (Шипка 2011: 55). У нашем корпусу нема примера овог модела у коме је глагол изостављен или замењен еуфемизмом, али могло би се рећи да је и то теоретски могуће, по узору на *бог те јебо*, и скраћене форме *бог те* или *бокте*, те еуфемистичне изразе *бог те видо*, *бог те мазо*.

Псовка *јебем ти сунце* често се користи с атрибутном: трећина наших примера има атрибут, који је готово увек у финалној позицији, нпр. *јебем ти сунце кајалисано/жарко/крваво/твоје/које те огрејало*, и др. Савић (1995б: 136) примећује да постпозитивни атрибут најчешће долази иза објекта. Међутим, наш корпус показује да је атрибут увек у финалном положају и да му не мора нужно претходити именица у служби објекта, нпр. *сунце ти јебем жарко*. Атрибути могу бити устаљени и неустаљени. Значење устаљеног атрибута разуме се без обзира на контекст; у нашем корпусу, то су следећи придеви: *калајисано* (28), *жарко* (9), *крваво* (2), *божје*, *жарено*, *милосно*, *драго* (по једно појављивање).

1. *калајисано* – Као што се види, *калајисано* је најзаступљеније у нашем корпусу. Стана Ристић сматра да је „калај метал којим се некада премазивало посуђе како би се заштитило, а уједно и сјајило. Тако да је *калајисано сунце*, заправо *сјајно сунце*” (Ристић 2015). РСАНУ бележи придев *калајисан* са значењем ‘који се сија, блештав’ (s. v. *калајисан*) и означава га као архаизам, и можемо рећи да се у савременом говору овај придев очувао једино у склопу псовке. У РЈАЗУ нема одреднице. Треба још напоменути да се у РСАНУ (s. v. *калајисати*, *небо*) и РМС (s. v. *калајисати*) поред *сунце ти калајисано* наводи и псовка *небо ти калајисано*, са напоменом „блажа псовка”. Такође, Богдановић (2000: 44) бележи *јебем ти калај* и *јебем ти калај на дно кот’л*.

2. *жарко*, *жарано*, *жарено* – У другом издању Караџићевог *Рјечника* (1852), *жарко* се наводи само у споју са *сунце* (s. v. *жарко сунце*). У РЈАЗУ синтагми *жарко сунце* посвећен је посебан одељак (s. v. *жарак*), али се не наводи ниједан пример псовке, већ само примери из фолклора. У РСАНУ (s. v. *жарки*) и РМС (s. v. *жарки*) уз овај придев појављују се и друге именице, али је ипак највише примера у споју са *сунце*; такође

се не наводи ниједан пример псовке. Што се тиче придева *жарано* и *жарено*, РЈАЗУ наводи само *жарано* (s. v. *жаран*), и то само у споју са *сунце*. У РСАНУ се јављају оба придева највише у споју са *сунце*, мада има и других примера (s. v. *жаран*, *жарен*). У РМС оба придева се јављају такође само у споју са *сунце* (s. v. *жаран*, *жарен*). СД наводи *жаркое* као традиционални епитет уз *сунце* (s. v. *солнце*).

Иако их у нашем корпусу нема, ова псовка је забележена и са придевима *гараво*, *жежено*, *јарко*, *небеско/небесно*, *усијано* (Шипка 2011; Савић, Митро 1998; Савић 1998; Недељковић 2000). Придев *јарки* је у речницима махом забележен само у споју са *сунце*. Тако *Рјечник* (1818, 1852) наводи овај придев само у споју *јарко сунце* (s. v. *јарко сунце*). У РЈАЗУ (s. v. *јарак*) се даје следеће објашњење: „Ријеч је стара, испореди руски яркийй (...) а) адј. осим два примјера, у свијем осталијем стоји као придјев уз сунце”. Скок га такође наводи само у споју са *сунце* (s. v. *јара*), док РСАНУ и РМС дају и друге спојеве, али на првом месту спој са *сунце*.

Придеви *краво*, *божје*, *мило*, *драго*, *милосно* и др. устаљени су и у другим псовкама, нпр. *јебем ли ти мајку мило*, *јебем ти семе криво*. Није наодмет напоменути да, иако у нашем корпусу постоји само једна псовка с придевом *божји*, РМС (s. v. *сунце*) наводи еуфемистичну псовку *сунце му божје!*

Већина устаљених атрибута који се јављају уз *сунце* имају везе са сунчевом светлошћу и/или топлином, нпр.: *жарко*, *жарано*, *жарено*, *јарко*, *жежено*, *гараво*, *усијано*, *сјајно*, *калајисано*, или са сунчевим местом у свету – *небеско/небесно*. Код Недељковића (2000) *небеско*, *небесно* јавља се само у споју са *сунце* и *бог*. Може се рећи да су одређени придеви специјализовани за ову псовку, макар кад је синхрони план у питању, и то придеви *жарко* (*жарано*, *жарено*) и *јарко*, који се, осим у овој, не користе ни у једној другој псовци. Заправо, ови придеви се и ван псовке јављају само у синтагми са *сунце*. С друге стране, *криво*, *божје*, *мило* јављају се – како у разним другим псовачким изразима – тако и ван псовке. Свашта може бити *мило*, *божје*, и *криво*, али само *сунце* (евентуално *небо* и *звезда*) може бити *жарко*, *јарко* или *калајисано*.

Неустаљени атрибут (13 јављања) јесте било који придев с погрдним значењем, специфичним за дати контекст, нпр. *јебем ли ти сунце ретардирано*, *сунце ли ти лоповско* и слично. Овде је релевантно Богдановићево запажање:

Појачање псовке у свим случајевима чини се, опет, претходном негативном детерминацијом нападнуте вредности објектом псовања (твоја је мајка покварена > јебем ти мајку покварену!), али овај модел каже да је сама јединка покварена, што значи: јебем мајку теби поквареноме! (Богдановић, 2000: 75).

Речца *ли* – „Када се партикула *ли* употреби између придева и именице, тада појачава значење придева и целом исказу даје значење дивљења или личног ангажовања у односу на садржај исказа: *Лепе ли девојке!*” (Мразовић 2009: 495). У псовкама, речца *ли* се може употребити иза именице (*сунце ли ти штреберско*), иза глагола (*јебем ли ти сунце калајисано*), док се иза придева у нашем корпусу не јавља. Оно што упада у очи јесте што корпус не показује ниједну употребу речце *ли* ако у псовци нема атрибута (дакле, иако постоје, у корпусу нема псовки *сунце ли ти јебем, јебем ли ти сунце*). Ово може указивати на тенденцију речце *ли* – која се и иначе користи да појача илокуцијску снагу исказа или унесе личну експресију – да се користи само када је псовка и иначе експресивно појачана придевом, као у примеру *сунце ли ти штреберско*, у коме и придев, очигледно специфичан за дату ситуацију, доприноси експресивности исказа.

Заменица – Када је *сунце* пацијенс, јављају се најчешће енклитичке форме заменица другог и трећег лица јединине. Може се јавити и било која друга лична заменица у енклитичком облику, зависно од говорне ситуације. Ако је адресат конкретан (особа, предмет, појава), заменица може бити у било ком лицу, чак и повратна првог лица (тзв. илокутивна комуникативна функција, јер је илокуција усмерена на саговорника, уп. Поповић 2005: 989–990, Мразовић 2009: 723). Пример такве употребе је (4) *сунце јој јебем комунистичко*. Ако је адресат неодређен, неконкретан, онда ће заменица бити у другом или трећем лицу јединине (тзв. аутоилокутивна комуникативна функција, Поповић 2005: 989–990, Мразовић 2009: 723): (7) *...на сунце ти јебем, шта рећи о човеку кога сви зову СЛИНА*. У нашем корпусу, ова псовка се, у свим варијантама, појављује 72 пута у илокутивној употреби, а чак 84 пута у аутоилокутивној употреби, што говори у прилог томе да се у савременом језику највише употребљава као експресивни израз или интензификатор, а не као средство за језички дуел. Иначе, поред

заменица, и употреба неустаљеног придева може сигнализирати илокутивну функцију псовке: *сунце вам јебем лоповско* (= „ви сте лопови“).

2. 2. Разговорне улоге псовке у савременом говору

Псовка *јебем ти сунце* врши различите улоге у савременом говору: примарно псовачку – дуел или сукоб (2.3.1), експресив (2.3.2), интензификатор експресије (2.3.3), и друге (2.3.4). Примери с интернета наведени су у изворном писму и правопису.

2. 2. 1. Дуел или сукоб

Као што смо већ навели, основна конверзацијска улога псовке јесте сукоб или дуел са стварним или замишљеним саговорником. Тако и псовку *јебем ти сунце* и њене варијанте срећемо управо у овој функцији, за коју је карактеристично проширење, обично атрибут, као и заступљеност свих клитичких заменичких облика (а не само *му* и *ти*):

1) *Jebem ti poker i texas holdem i mamu onome tko ga je iznislilo... kurvini sinovi... 200 mil sam sjebo... sunce im jebeno jebem...!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!*
(форум)

2) *40 dinara flaša? More ima da vam uzmem te novce sunce vam jebem lopovsko, 40 dinara flaša, pa za te pare ću da ti iserem flašu i još da ti nacrtam etiketu i istampam je, neće ljudi ni приметити разлику.*
(шаљиви текст)

3) *Ja sanjam dobru ribu u krevetu ovaj trazi da ga neko trpa sunce te jebalo retardirano bolesno...* (коментари о хомосексуалности, *YouTube*)

4) *Sunce joj jebem komunističko, to se ona preobukla u desničarku desničarka se ne tetovira.* (форум)

У западној Србији (село Радаљево код Ариља), у примарно псовачкој улози забележена је у форми с обавезном атрибутском допуном: *јебем ли ти сунце које те огријало* (лична белешка ауторке – М. М.).

2. 2. 2. Експресив

Када се користи као примарно средство експресије, онда она сама чини цео исказ; њоме се углавном изражава изненађење, бес, бол, ре-

зигнација. Тако, када се опекао пржећи месо, један младић је, бесно гледајући у тигањ, узвикнуо:

5) *Сунце ти јебем крваво!* (лична белешка ауторке – Љ. Ђ.)

2. 2. 3. Интензификатор експресије

Када се јавља уз друге експресивне изразе, тада функционише као интензификатор већ израженог експресивног става. Тако је у наредним примерима експресивни став већ изражен другим средствима, на пример атрибутом позитивне оцене (6) и реторским питањем (7), а псовка ту служи да додатно појача исказ. И у примерима (8–12) изненађење, задивљеност, зачуђеност и сл. већ су исказани узвичном реченицом, упитном заменицом (8, 9), речцом *ала* (10) или узвиком (11), и другим псовкама (12):

6) Otpio sam jedan gutljaj, osetio jak, pomalo kiselkast ukus. Onda i drugi, koji je pokazao gorčinu. I onda treći, koji je otklonio sve sumnje. Nije što je naše, al, *sunce ti jebем*, ovo je sjajno pivo. (шаљиви текст)

7) Ministar unutrašnjih poslova je... па *sunce ti jebем*, šta reći o čoveku koga svi zovu SLINA. (шаљиви текст)

8) Кол'ки човек, *јебем ти сунце!* (жив говор)

9) а *sunce te jebalo*... kakav kraj epizode pred season break... nema epizoda do 22.1 (форум, о крају сезоне серије *Игра престола*)

10) *Sunce te jebalo* ala si isecen!!! Suv, vaskularan a masivan!!! NE znam gde se takmicis, ali ne bih voleo da sam na mestu tvoje konkurencije!!!! Odlicne slike! (коментар на слике бодибилдера)

11) Vidi onu sirotinju! *Jebем ti sunce и pički*. (шаљиви текст)

12) boze jebote па ti si 4 godina starije od mene. *sunce ti kalajzano*. (форум)

Псовка се може изоставити или заменити другим интензификатором, мада не без утицаја на експресивност целокупног исказа (уп. Шипка 2011: 50). Потенцијалне замене би биле, на пример: *баш, хеј, аман, побогу, бре* и слично, а ови изрази су и сами по себи интензификатори.

2. 2. 4. Остале улоге

Псовка се користи као израз солидарности, а њени функционални еквиваленти би могли бити неки други изрази солидарности, нпр. *brate, царе, сестро, краљу, човече* и слично:

13) Too, *jebalo te sunce* prebaci ovo na engleski da vidi ova stoka americka s kakvom anomalijom se oni spetljase, samo cuo sam negde da imaju obicaj i da se srode sa sestrama i mnoze se i na taj nacin, mada ne bi me cudilo kad su ovako umobolni. (коментари на један документарни филм на интернету)

14) @bracojlo *jebalo te sunce* vidis kako muka dodje neka. Da saljemo odavde jedan kontigent svega. (друштвена мрежа)

А понекад се користи као узречица, и тада најчешће долази до њеног контраховања и изостављања глагола, нпр. *сунце ти, сунце ти твоје* или *сунце ли ти*:

15) Милане, ово твој унук? Јес' пош'о у школу,аа? – Јесам. Први разред, друго полугодиште. – Ааа, па матор момак, *сунце ти...* А ко кога слуша, ти деду или он тебе? (шаљиви текст)

Нашли смо један пример када ова псовка функционише као фразеологизам (или, према Богдановићу (2000: 76), *псовачки израз*); у примеру који наводимо наша псовка се може заменити и изразима *проклињем се, вајкам се, богорадам, кукам* и сл.:

16) И док одлазим према штали, *јебем себи сунце* што ми је живот овакав и што нисам нико на бетону, само да ме не јебу овако, свако јутро, сабајле, циком зоре, прије росе, имам трауме од стоке... Ал' нема бато, речено учињено! (шаљиви текст)

3. Псовка у дијахронијској перспективи: култно порекло и магијска улога

Руски семиотичар Борис Успенски (Успенский 1994: 53–128) сматра да је за псовку особена пре свега табуизација, формулаичност и архаичност, што упућује на то да је била део ритуалног антипонашања с улогом да отера нечисту силу (уп. СМ s. v. *наопако понашање*). На основу словенских етнографских и историјских извора, види се да је псовка била саставни део читавог низа обреда: свадбених, аграрних, опходних, окационалних. Према руским изворима из 18. века, учење деце псовкама

спада у саставни део васпитања и, на неки начин, иницијације у свет одраслих (Успенский 1994: 57, 64–65). С временом, псовка је изгубила културну функцију и прешла у експресивне изразе.

Успенски тврди да је у основи псовке мит о светој свадби неба и земље, која води оплођењу, бременитости и, коначно, рађању плодова. У улози примарног субјекта јавља се Бог Неба или Громовник, а у улози објекта Мајка Земља, која може бити оличена и у словенској богињи Мокоши (Успенский 1994: 73; СМ s. v. *Мокош*, *Перун*; о Мокоши уп. Лома 2002: 240–243). У каснијим етапама дијахронијског развоја као функционални еквиваленти Мајке Земље користе се Мајка Божја, Света Петка и, као најмлађа замена, мајка рођена. И у античком свету земља се доживљавала као женско тело, а њени плодови као ослобађање од бременитости; отуда фаличке процесије и ритуална псовања и хуљења код Грка и Римљана (Fluck 1931). У најстаријој перспективи псовку је могуће повезати с призивањем грома, који претходи оплођењу; призивање грома, мада с другом улогом, сачувано је и у изразима *гром ме убио ако...*, *гром те убио!* (Успенский 1994: 82). У следећој дијахронијској етапи, псовка је могла бити вербални функционални еквивалент удара грома у у земљу. То значи да псовка у овим етапама има сакрални карактер и нема карактер светогрђа (исто, 102–103). Успенски сматра да ритуално скрнављење и богохуљење, који су особени за античку и западноевропске културе, имају исто порекло као псовка (исто, 83–84).

Према Успенском, након Громовника, субјекат псовке постаје пас, који спада у митске противнике Бога Громовника. Травестија у пса, свог противника и супротност, преводи псовку на план ритуалног антипонашања (исто, 92, 99, 112–113). Како животиње које се сматрају митским противницима Громовника у словенским језицима имају табу називе – *медвед* ('који једе мед'), *змија* (према *земља*) (Скок, s. v. *медвјед*, *змај*), тако и *пас* може бити табу, јер се не може довести у везу с раширеним индоевропским називом за пса (ие. **кион* 'пас', уп. ЕИЕЦ s. v. *дог*, Скок, s. v. *пас*). И Скок и Успенски доводе глагол *псовати* у етимолошку везу са *псом*, али, за разлику од Скока, Успенски сматра да *псовати* није деноминал од *пас*, него девербал од прасловенског глагола **писти*, који има исто значење као и литавско *писти* 'јебати се'; у вези с овим кореном је и група речи као што су *пишати*, *пизда* (уп. Успенский 1994: 98). И Скок

помиње као једну могућност довођење *пса* у везу с оноματοпејском основом *пишати* (Скок s. v. *пас*).

У традиционалној култури Словена, пас и мачка су везани за гром и муњу, а њихово присуство у кући за време олујних непогода сматра се опасним. Иако су раширене представе о ритуалној нечистоти пса, сматра се да пас и његов лавез имају способност да отерају нечисту силу, слично као звоно или кукурикање петла (уп. СМ s. v. *пас*; СД s. v. *собака*). У хришћанској традицији, пас се директно повезује с антихришћанским и ђаволским начелом⁸.

План развоја псовке у коме је пас главни субјекат, а Земља Мајка објекат, према Успенском, јавља се у епохи прасловенског јединства, али можда и раније (53). У таквој употреби, псовка добија светогрдан карактер, и повезује се с идејом оскврнућа Мајке Земље псом, чија је основна улога терање нечисте силе. Псовка се тако развија од актера 'Громовника и Мајке Земље', преко 'пса и Мајке Земље', 'пса и Мајке Божје/Свете Петке', и коначно до 'пса и жене/мајке саговорника'. На том плану, псовка се почиње схватати као лична увреда. Коначно, на најповршнијем и најмлађем, профаном плану, у улози субјекта јавља се говорник, а у улози објекта мајка саговорника.

У литератури псовка се повезује са заклетвом, клетвом, молитвом и басмом (Пенавин 1973, према Савић 1995а: 166; Ристић 2010; Богдановић 2000; Успенски 1983; Успенский 1994; Суботић 2008). Успенски (1994: 66) тврди да је у својој првобитној форми псовка најближа заклетви, тј. самопроклетству; поред тога, могла се користити у форми проклетства, клетве. Наиме, он сматра да јужнословенска форма с посесивним дативом

8 О томе сведочи израз *пасја вера* и његови еквиваленти на словенским језицима (рус. *песья вера*, *собачья вера*, буг. *куча вјара*) који реферишу на невернике, супротстављене „крштеној” вери; такође, изрази *кучкалук*, *пасјалук* 'зло, злоба, лоша намера', *кучка* 'рђава, зла жена, неморална, бескарактерна', *кучкин син* 'од лоша порода, од лоше лозе, гад, нитков, неваљалац', *терати кера* 'живети раскалашно, лумповати' (уп. РСАНУ s. v. *кер*, *кучка*, *кучкин син*). Поред тога, у басмама се тера урок на пса; забележено је српско проклетство „пасја те рђа не убила”; уторак и среда у русалној или духовској недељи се код Срба зову *пасји уторак*, *пасја среда*; код Словена и несловенских народа забележене су легенде о животу жене са псом, које се најчешће повезују с пореклом неког племена; и у старогрчком *κύων* и латинском *цианис* 'пас', могу имати за секундарно значење 'бестидник, разблудник'. Јужни Словени и Мађари су проклињали псом (Успенский 1994: 92–99). Такође, у бугарском *Пѣсий/Песий сыне!*, и *Пѣсий понеделник*, први понедељак Великог поста, када се терају пси као одбрана од бесова и беснила (Геров, s. v. *пѣсий*, *песий*; СД s. v. *собак*); у бугарском је *пес* погрдно, а неутрално је *куче*. На руском *собака* може означавати човека који воли да псује (СРНГ, s. v. *собака*).

личне заменице првог лица (*ми*) најбоље преноси првобитну структуру псовке: *јебо ми нас матер ако...* или *јебеш ми матер ако...*; могле су се користити и следеће формуле заклетве: *дабогда ми јебо...*, *тако ми јебо...* (РНК s. v. *заклетва*). Псовка би тако била најприближнија самопроклетству (нпр. *тако ме гром убио, ако...*) или заклетви, при чему одговорност пада на главу говорника без елемената увреде по другог. Као што је познато, древна форма клетве је у основи била самопроклетство у коме се нуди сам говорник на жртву, призивајући на себе казну у случају нарушавања завета (Успенский 1994: 82). Посесивни датив заменице другог лица *ти* био би секундаран, као у форми *јебо ти нас матер*, која носи елементе увреде саговорника. Псовка, онаква какву је данас знамо и користимо, синтетише све етапе развоја и користи се као експресивни фразеологизам који одликује како реликтна семантика тако и семантика скорија по пореклу.

3. 1. Трагови индоевропског култа сунца у *јебем ти сунце*

У складу са изнетим разматрањима о култном пореклу псовке, у овом делу желимо да покажемо како *јебем ти сунце* упућује на претхришћански култ сунца. У словенској митологији, како наводи Вучковић (2011: 226), сунце је дивинизирано (приписују му се божанска својства), анимизирано (дају му се одлике живог бића) и персонификовано (представља се као људско биће). Ипак, култ сунца је много старији од прасловенског доба, и датира се у најранији период индоевропске културе (Скок s. v. *сунце*; Лома 2002: 242–252). Лома указује да је индоевропски ритуални календар организован према сунчевим обратницама и равнодневицама (Лома 2002: 82, 84, 242–252). Већ у каснијем периоду индоевропске културе митологија сунца опада (исто, 246).

У индоевропском миту о стварању, око и сунце су аломорфи, а сунце се у значењу 'око' сачувало у ирском, *Ригведи* и код Хомера (уп. ЕИЕС s. v. *sun*). Трагови богослужења сунцу у словенској традицији, које именују *светим*, *божијим*, *праведним*, уп. рус. *небесный огонь*, бел. *божае агнишча*, пол. *искра niebeska*, *огниско*, серб. *небески ждрак*, *оно што сја*, *обасјаније божје*, *дневна ватра* (СД s. v. *солнце*; СССР s. v. *сłońце*), чувају се у обичајима крштења, падања на колена и клањања излазећем сунцу,

у ритуалним формулама поздрава, нпр. у Црној Гори – *Сунце на исток, а јаки Бог на помоћ*. Украјинци који нису уз себе имали крст ни икону, окретали су се ка истоку. Заклињући се, призивали су сунце као сведока у Македонији – *туку ми тоја с’лнце!*, Србији – *тако ми оног сунца што ме греје!*, Босни – *тако ми овог ока Божијега*. Као што се из последње заклетве види, сунце се сматра Божјим оком. Лужичани су се пред изалазак из цркве окретали ка сунцу и скидали капе. Срби су се у молитви која се чита уочи породичног празника славе обраћали својим светињама, Тројици, Богородици, Христу и *јаркому сунцу* (СД s. v. *солнце*; СССЛ с.в. *с’лојце*). Сунце се помиње у бугарској заклетви *да мя изгори слѣнце*то (Геров с.в. *слѣнце*). Сунцу су се Словени обраћали пред почетак сетве и жетве, пре него што се подреже лоза на Тривундан, пред полазак на пут, пре почетка грађења куће. Забрањено је било указивати презир према сунцу; грех је љутити сунце, окретати му леђа за време јела, рада у пољу, обављати нужду тако да те сунце види, показивати палац звездама, месецу и сунцу, да не би убили Божје око или лице Божје (СД s. v. *солнце*). У магији, за разлику од месеца, сунце нема значајну улогу (Вучковић 2011: 227).

Поред бројних легенди у словенском свету – према којима је сунце Божје око, небеско светило, огњени шар који се креће по небу, блештави круг, точак, пећ коју је Бог поставио на небо, Божје огњиште, светилник који Бог јутром пали а ноћу гаси – занимљиве су легенде у којима је сунце оличење божанства. У словеначкој легенди, сунце, море и Бог наступају заједно у улози демијурга: сунце које греје зауставило је Бога да се окупа у мору и из зрна песка, које му је пало под ноге, начинило земљу (СД s. v. *солнце*). Бугари верују да постоји зимско и летње сунце, да се ујутро на Ивановдан, када сунце „игра” на небу, појављују три сунца, од којих је само средње наше, а друга светле у другом времену и над другим земљама (СД s. v. *солнце*).

У словенској традицији, сунце се персонификује у лику младог човека (ређе девојке) светлог лица. Сунце има мајку, брата, сестру, а у тој улози често наступају небеска тела (СД s. v. *солнце*). У јужнословенском фолклору раширен је мотив женидбе сунца или месеца. Руски сељаци

верују да је сунце женско и светли дању, а месец мушко и светли ноћу кад је тешко и опасно; у Македонији се сматра да су сунце и месец натприродна бића у лику мушкарца и жене (СД s. v. *солнице*).

Постојање индоевропске сунчане богиње потврђено је бројним сродним лексичким терминима у индијском и балтским језицима (уп. ЕПЕС s. v. *sun goddess*). Стога су посебно занимљиви ликови сунчеве мати, сунчеве кћери, сунчеве сестре, који се срећу у српској традицији, како у легендама и предањима, тако и у епским, лирским песмама и приповеткама (Лома 2002: 65–66, 95). Сунчева мајка се помиње у бугарској клетви *дано не те види слънчовата майка!* (Арнаудов 1968: 679).

У староруском паганском пантеону сунчану природу су имали Хорс, Дажбог, Сварог. Староруски проповедници су позивали да се сунце и ватра не називају боговима, да им се не клања и не моли (СД s. v. *солнице*; СССР s. v. *солнце*). Лома проналази суштинске паралеле између соларног божанства и средишњих јунака епске традиције индоевропских народа, као што су: Карне из *Махбхарате*, који је у сукобу са сином бога олује Арђуном, Милош Обилић у косовском предању и епици, и Патрокло у Хомеровој *Илијади*. Према његовим налазима, соларни мит о успону и паду (страдању) Бога Сунца у време летњег солистиција, који је средишњи за рану фазу индоевропске митологије, налази се у основи косовског мита (Лома 2002: 242–252).

Будући да је првобитни објект псовања сакрализован (Мајка Земља), и псовка *јебем ти сунце* вероватно води порекло из периода када је сунце имало статус сакралног, а то значи да њена фразеологија чува представе не само прасловенске него и индоевропске старине.

4. Закључна разматрања

У раду смо увели термине *сексуална* и *физиолошка лексика пробаве и секреције*, јер су дескриптивни и не носе (негативну) вредносну квалификацију, какву имају досадашњи термини. Основна улога псовке је, према нашем схватању, дуел или сукоб са стварним или замишљеним саговорником, било као одбрана или напад, а основни перлокуцијски ефекат је вербална успостава власти над саговорником на бази сексуалности.

Псовке, заједно с клетвама, молитвама, заклетвама, благословима, спадају у посебну врсту древних формулаичких израза, чија се употреба заснива на веровању у магијску моћ речи. Иако је у савременом говору фреквентнија и продуктивнија од наведених жанрова, псовка је најмање проучавана због снажног друштвеног и језичког табуа који је прати. Стога смо се заложиле за то да се отвори питање жанровске особености псовке.

Анализирале смо структуру и основне улоге псовке *јебем ти сунце* у савременом српском говору; примере смо преузимале махом с интернета. *Јебем ти сунце* је врло фреквентна и продуктивна псовка у разним жанровима, као што су шалјиве приче, форуми, интеракције на друштвеним мрежама, свакодневни говор. Примери из нашег корпуса указују на десемантизацију ове псовке у савременом језику. Због губитка референцијалне везе са сакралним, она се углавном користи као еуфемистична псовка. Наиме, док *јебем ти матер* може бити схваћена као агресивни напад и лична увреда у савременом говору, са псовком *јебем ти сунце* и њеним варијантама то углавном није случај. Иако је у ограниченој мери сачувала основну псовачку улогу, она се најчешће користи као експресивни фразеологизам или интензификатор, којим се исказује чуђење, одушевљење, радост, нервоза. Учесталост њене употребе такође говори у прилог томе да се доживљава претежно као еуфемистична псовка.

Наша основна хипотеза је да фразеологија псовке *јебем ти сунце* чува трагове старог култа сунца. У прилог томе говори и њена ограниченост на штокавско говорно подручје, које иначе припада периферији словенског континуума, док је нема у небалканским словенским и балканским језицима; изузетак је румунски и то само у контактним зонама са српским. Будући да постоје бројне друге потврде о поштовању Сунца као божанства у словенској и индоевропској фразеологији и фолклору, псовка *јебем ти сунце* је заправо још једна потврда (изгубљене) сунчеве сакралности и архаичности псовке као жанра.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдачић, Дејан (ур.). *Еротско у фолклору Словена*. Београд: Стубови културе, 2000.
- Арнаутов, Михаил. *Очерци по българския фолклор*, том 1. София: Български писател, 1968.
- Богдановић, Недељко (ур.). *Опсцена лексика*. Ниш: Просвета, 1998.
- Богдановић, Недељко. *И ја теби. Избор из псовачке фразеологије*. Ниш: Просвета, 1997.
- Богдановић, Недељко. *И ја теби. Избор из псовачке фразеологије*. Ниш: Просвета, 2000.
- Вукајлија. Речник сленга – www.vukajlija.com
- Вучковић, Снежана. „Језичка и културна слика сунца у српској народној традицији”. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 41/3 (2011): 221–236.
- Геров, Найдено. *Речник на българския език I–V*. Пловдив: Дружествена печатница „Съгласие”, 1895–1908.
- Герзић, Боривој. Герзић Наташа. *Речник савременог београдског жаргона*. Београд: Истар, 2000.
- Гжибек, Петер. „Јужнословенски еротски фолклор. Запажања о народној еротској фразеологији из Далмације”. *Еротско у фолклору Словена*. Ур. Д. Ајдачић. Београд: Стубови културе, 2000, 295–325.
- Дешић, Милорад. „Неки аспекти проучавања опсцене лексике”. *Опсцена лексика*. Ур. Н. Богдановић. Ниш: Просвета, 1998, 29–39.
- ЕИЕЦ – Ed. Mallroy, J. Adams, D. *Encyclopedia of Indo-European Culture*. Third edition. Routledge. 1997.
- Златковић, Драгољуб. *Срамотно и погано у пиротском говору*. София: Музеј Понишавља Пирот – Ецолибри – Диос, 2001.
- Златковић, Драгољуб. *Петко и Јана. Ласцивна и скатолошка приповедања, певања и фразе из пиротског краја*. Пирот: Народна библиотека, 2004.
- Златковић, Драгољуб. *Речник пиротског говора I–II*. Београд: Службени гласник, 2014.
- Јовановић, Борисав – Мутан Белег. *Пироцко пицување и претење*. Пирот: Народна библиотека, „Биргус”, Г. П. Графика, 1995.
- Јоцић, Мирјана. Васић, Вера. *Школски речник стандардног српскохрватског/хрваткосрпског језика*, том II. Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1989.
- Караџић Стефановић, Вук. 1818. *Српски рјечник*. Беч: Штампарија Јерменског намастира (прир. П. Ивић. Београд: Просвета, 1969).

- Караџић Стефановић, Вук. 1852. *Српски рјечник* I–II. Беч: Штампарија Јерменског намастира (прир. Ј. Кашић. Београд: Просвета, 1987).
- Кашић, Јован. Поговор: „О Српском рјечнику из 1852”. *Српски рјечник* (1852) II. Београд: Просвета, 1987, 1479–1744.
- Крстић, Предраг. *О псовању*. Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, 2014.
- Лома, Александар. *Пракосово. Словенски и индоевропски корени српске епике*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 2002.
- Мразовић, Павица. *Грамматика српског језика за стране*. Друго, прерађено и допуњено издање. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.
- Пенавин, Олга. „Адалекок а карамкодасок визсчала”. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* 16/2 (1973): 739–748.
- Поповић, Људмила. „Комуникативне функције просте реченице”. *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005, 983–1059.
- РЈАЗУ – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–XXIII. Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- РКТ – *Речник књижевних термина*. Ур. Драгиша Живковић. Друго издање. Бања Лука: Романов, 2001.
- РМС – *Речник српскохрватског књижевног језика* 1–6. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РНК – Пешић, Радмила и Нада Милошевић-Ђорђевић. *Народна књижевност*. Београд: Вук Караџић, 1984.
- РСАНУ – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Београд: САНУ, 1959.
- Ристић, Стана. „Опсцене речи у Речнику САНУ”. *Опсцена лексика*. Ур. Н. Богдановић. Ниш: Просвета, 1998, 18–28.
- Ристић, Стана. „Дискурс псовки у српском језику”. *Дискурс и дискурси. Зборник у част Свенки Савић*. Ур. В. Васић. Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2010, 195–212.
- Ристић, Стана. „СУНЦЕ ТИ КАЛАЈСАНО: Ово су заборављене српске псовке (а ево и шта значе)”. *24 сата*, 18. 04. 2015. (интернет)
- Савић, Свенка. „Истраживање савременог градског комплекса: употреба псовки”. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 23/2 (1995а): 161–176.
- Савић, Свенка. „Истраживање савременог градског комплекса: употреба псовки у конверзацији”. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 24/1 (1995б): 131–137.

Савић, Свенка. „Речник псовки и погрдних израза у српскохрватском језику”. *Опсцена лексика*. Ур. Н. Богдановић. Ниш: Просвета, 1998, 134–147.

Савић, Свенка, Митро, Вероника. *Псовке!!! Псовка у српском језику*. Нови Сад: Футура публикације, 1998.

Сарајевске свеске 35–36 (2011).

СД – *Славянские древности. Этнолингвистический словарь I–V*, под общей редакцией Н. И. Толстого. Москва: Международные отношения, 1995–2012.

Скок, Петар. *Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика*. Загреб: ЈАЗУ, 1971–1973.

СМ – *Словенска митологија. Енциклопедијски речник*. Ред. Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић. Београд: Zepter Book World, 2001.

Сикимић, Биљана. „Аналиа Србица”. *Опсцена лексика*. Ур. Н. Богдановић. Ниш: Просвета, 1998, 48–69.

Сикимић, Биљана, Оташевић, Ђорђе. „Еротске народне брзалице”. *Еротско у фолклору Словена*. Ур. Д. Ајдачић. Београд: Стубови културе, 2000, 262–286.

СРНГ – *Словарь русских народных говоров*, Москва – Ленинград: „Наука”, 1965–.

СССЛ – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Космос 1. Ур. Ј. Бартмијски. Лублин: Вудавництво Университету Марии Цурие-Скłodовскиеј, 1996.

Суботић, Љиљана. „Синтаксичко-семантичка структура клетви у епским народним песмама”. *Српски језик* 13/1–2 (2008): 137–148.

Успенский, Борис А. „Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии (статья первая)”. *Студия Славия Хунгарица* 24 (1983): 33–69.

Успенский, Борис А. „Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии”. *Избранные труды*. Т. 2. Москва: Гнозис, 1994, 53–128.

Ђупић, Драго. „Опсцена лексика и дијалектаски речници”. *Опсцена лексика*. Ур. Н. Богдановић. Ниш: Просвета. 1998, 40–47.

Fluck, Hanns. *Scurrile Riten in griechischen Kulturn*. Endingen: E. Wild, 1931.

Шипка, Данко. „Вуков лексикографски поступак (на примјеру односа према ’вулгаризмима’ и хомонимији)”. *Зборник радова о Вуку Стефановићу Караџићу*.

Ур. С. Леовац. Сарајево: Институт за језик и књижевност, 1987, 117–122.

Шипка, Данко. *Вулгаризми у рјечницима српскохрватског језика поствуковског периода*, необјављени рад, 1988.

Шипка, Данко. *Опсцене речи у српском језику*. Београд: Центар за примењену лингвистику – Нови Сад: Прометеј, 1999.

Шипка, Данко. *Речник опсцених речи и израза*. Нови Сад: Прометеј – Београд: Корнет, 2011.

Marija Mandić
Ljubica Đurić

SWEARWORDS AS A FOLKLORE GENRE:
THE CASE OF *JEBEM TI SUNCE*
(‘I FUCK YOUR SUNSHINE’)

Summary

Although they are frequent and highly productive in contemporary Serbian, swearwords have long been overlooked in scholarly research, due to strong social and linguistic taboos. The paper aims to show that swearwords, as ancient formulaic expressions on a par with curses, prayers, oaths and blessings, can and should be studied as a genre in their own right within the field of folkloristics. In the first part of the paper, we give an overview of the most relevant Serbian linguistic and folkloristic literature on the subject. We make some terminological distinctions and propose a definition of swearwords. The second part is dedicated to the analysis of formal and functional properties of the expression *jebem ti sunce* and its variants in contemporary Serbian. The analysis is based on a corpus composed of 156 instances of the usage of the expression *jebem ti sunce* on the internet. The third part explores the archaic semantics of the expression, showing how it can be linked to the pre-Christian Slavic (and perhaps Indo-European) cult of sun worship.

САДРЖАЈ

РЕЧ УРЕДНИШТВА	5
I	
Снежана Самарџија	
НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ У ХРЕСТОМАТИЈАМА 20. ВЕКА	9
Gabrijela Šubert	
USMENA KNJIŽEVNOST ILI DIGITALNI FOLKLOR	41
Љубинко Раденковић	
СЛОВЕНСКА ФОЛКЛОРИСТИКА ДАНАС – НАСЛЕЂЕ И ИНОВАЦИЈЕ	55
Андреј Власов	
ПРОВИНЦИАЛЬНЫЕ СОБРАНИЯ ФОЛЬКЛОРНО- ЭТНОГРАФИЧЕСКИХ ФАКТОВ КАК ИСТОЧНИК СОВРЕМЕННОГО ФОЛЬКЛОРИСТИЧЕСКОГО ЗНАНИЯ	71
Ана Плотникова	
СРПСКА ГРАЂА У МОСКОВСКОМ РЕЧНИКУ <i>СЛОВЕНСКЕ СТАРИНЕ</i>	85
Јасмина Катински	
ПРЕГЛЕД ПРОУЧАВАЊА ЕТИОЛОШКИХ ПРЕДАЊА У СРПСКОЈ ФОЛКЛОРИСТИЦИ XX ВЕКА	99
Данка Лајић и Марија Думнић	
УДРУЖЕЊА ФОЛКЛОРИСТА КАО ПОДСТИЦАЈ ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОСТИ: ИСКУСТВА ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈЕ У ОКВИРУ САВЕЗА УДРУЖЕЊА ФОЛКЛОРИСТА ЈУГОСЛАВИЈЕ	109
Мирјана Закић	
ДЕЛАТНОСТ СРПСКОГ ЕТНОМУЗИКОЛОШКОГ ДРУШТВА НА ПЛАНУ ОЧУВАЊА И ЗАШТИТЕ МУЗИЧКОГ ФОЛКЛОРА	129

II

Бошко Сувајџић	
ВУКОВА ПЈЕСНАРИЦА КАО „ОТВОРЕНО ДЕЛО”	143
Ана Вукмановић	
ТЕРМИН ЖЕНСКЕ ПЕСМЕ ВУКА СТЕФАНОВИЋА КАРАЏИЋА И САВРЕМЕНА СРПСКА ФОЛКЛОРИСТИКА	163
Марија Брадаш	
ДРУГА ВУКОВА КЊИГА У ТОМАЗЕОВОМ РУХУ. ЈЕЗИЧКА И СТИЛСКА ОБЕЛЕЖЈА	177
Мирјана Детелић и Лидија Делић	
ТАВНИЦА ЈЕ КУЋА НЕОБИЧНА: СЕМАНТИКА ПРОСТОРНОГ ПОЗИЦИОНИРАЊА ЕПСКЕ ТАМНИЦЕ	191
Данијела Петковић	
УЗАЈАМНО МОДЕЛОВАЊЕ СИЖЕА И ЈУНАКА ЕПСКИХ ПЕСАМА	215
Данијела Поповић	
АЛ’ ОВО НИЈЕ БАЈКА НЕГО ИСТИНИТО: ДИСКУРС ВЕРНОСТИ У ДЕМОНОЛОШКИМ ПРЕДАЊИМА	229
Данијела Васић	
СИЖЕ О БРАКУ СМРТНИКА И ВИЛЕ (НЕБЕСНИЦЕ) У СРПСКОЈ И ЈАПАНСКОЈ УСМЕНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ	245
Ђорђина Трубарац Матић	
ЈЕЛЕН КОЈИ РОГОМ МУТИ ВОДУ У ГАЛИСИЈСКО-ПОРТУГАЛСКОЈ И СРПСКОЈ ЛИРИЦИ – ПАРАЛЕЛЕ, МОГУЋА ОБЈАШЊЕЊА И ИМПЛИКАЦИЈЕ	261
Дејан Ајдачић	
ТРАГОВИ НАРОДНИХ ОБРЕДА И ВЕРОВАЊА У СРПСКИМ И УКРАЈИНСКИМ ФРАЗЕОЛОГИЗМИМА (НАРОДНИ КАЛЕНДАР И СВАДБА)	277
Марија Мандић и Љубица Ђурић	
ПСОВКА КАО ФОЛКЛОРНИ ЖАНР НА ПРИМЕРУ <i>ЈЕБЕМ ТИ СУНЦЕ</i>	291

Саша Кнежевић ФУНКЦИЈА КЛЕТВЕ У САВРЕМЕНОЈ СРПСКОЈ ПОЛИТИЦИ	317
--	-----

III

Јоана Ренкас ОДАБРАНИ АСПЕКТИ ПРИМЕНЕ СРПСКИХ ИСТРАЖИВАЊА УСМЕНИХ РИТУАЛА	331
---	-----

Димитрије Големовић ТЕРЕНСКИ РАД НЕКАД И САД, ДА ЛИ ЋЕ ТЕРЕНСКИ РАД КАО НАУЧНИ МЕТОД ИКАДА ЗАСТАРИТИ, А МОЖДА ЧАК НЕСТАТИ ИЗ ЕТНОМУЗИКОЛОШКЕ ПРАКСЕ	357
--	-----

Зоја Карановић С ЉУДИМА УМИРУ ПЕСМЕ: БЕЛЕШКЕ С ТЕРЕНА У ТОРЛАЧКИМ СЕЛИМА ОКО БЕЛОГ ТИМОКА	367
---	-----

Бранко Златковић ПРЕДСТАВЕ О ЗМАЈЕВИТОЈ ДЕЦИ У ЖУПИ АЛЕКСАНДРОВАЧКОЈ	389
---	-----

Смиљана Ђорђевић Белић ИСТРАЖИВАЧ, ПАЦИЈЕНТ, КРАДЉИВАЦ: ТЕРЕНСКО ДОКУМЕНТОВАЊЕ БАЈАЊА ИЗ ДОМЕНА ТРАДИЦИОНАЛНЕ МЕДИЦИНЕ	415
---	-----

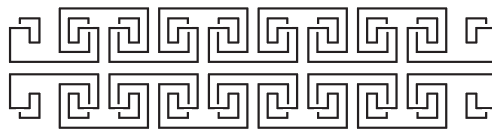
Gleb Pilipenko KURBAN VAJRAM U TUTINSKOЈ OPŠTINI	445
---	-----

Намања Радуловић НЕОПАГАНИЗАМ У СРБИЈИ	455
---	-----

Веселка Тончева ИЗСЛЕДВАНИЈАТА НА ГОРАНИТЕ: СРЊБСКАТА ФОЛКЛОРИСТИКА В БАЛКАНСКИ КОНТЕКСТ	479
--	-----

Вјера Медић НАТПИСИ НА ПРЕДМЕТИМА У ЕТНОГРАФСКОМ МУЗЕЈУ У БЕОГРАДУ	493
--	-----

САВРЕМЕНА СРПСКА ФОЛКЛОРИСТИКА II

Издавачи

Удружење фолклориста Србије
Институт за књижевност и уметност
Универзитетска библиотека
„Светозар Марковић”

За издаваче

проф. др Бошко Сувајџић
др Бојан Јовић
проф. др Александар Јерков

Превод резимеа на енглески

Тијана Тропин

Лектура и коректура

Даница Јовић
Јасмина Катински
Марина Младеновић Митровић

Графички дизајн

Нташа Матовић

Штампа

Дунав

150 примерака

Београд, 2015

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

398(497.11)''19/20''(082)
811.163.41.09:398(082)

САВРЕМЕНА српска фолклористика. 2 / [уредништво Смиљана
Ђорђевић Белић
... и др.]. - Београд : Институт за књижевност и уметност : Удружење
фолклориста Србије : Универзитетска библиотека "Светозар
Марковић", 2015
(Београд : "Дунав"). - 470 стр. : табеле ; 24 cm

ISBN 978-86-7301-075-5 (УБСМ)

а) Фолклористика - Србија - 20в-21в - Зборници б) Српска народна
књижевност - Зборници
COBISS.SR-ID 217913868

